

Tînăr scriitor contestat

SADOVEANU

Constrastele fizionomiei romantice

Se știe cât de mult este acreditat mitul unui Sadoveanu dintru începuturi născut cu fizionomia literară caracteristică — precum Pallas Atena din țeasta jupiteriană —, urșit să poarte de la primele scrieri nimbul gloriei, zămislind op după op în totală beatitudine și ușurință a actului de creație — ceea ce l-a obligat cîndva pe scriitor să protesteze, enunțînd metafora „faurului aburrit”, a unui Hephaistos ale cărui eforturi gigantice nu sînt trădate decît de broboanele de sudoare de pe frunte.

Indiferent cît de mult te seduc sau nu asemenea reprezentări, nici vorbă, poetice, nu poți să nu fii surprins cînd parcurgînd corespondența sa de tinerețe descoperi un alt Sadoveanu decît cel senin-olimpian, — cu momente de ezitări, crispări și chiar de zbucium și declin sufleteș.

La 25 ianuarie 1906, Ibrăileanu este martorul acestei declarații: „Poate aș izbîndi mai curînd dacă aș avea mai multă încredere în puterile mele...”. De altfel, corespondența din acești ani ne dovedește cu cită atenție și emoțivitate urmărirea tînărului Sadoveanu ce se scria în coloanele presei și chiar aprecierile răutăcioase vehiculate de găștile și bisericuțele literare (acestea existau, bineînțeles, și pe-atunci). Față de Ibrăileanu se scuză, spunînd: „Cînd se va spulbera cu totul fumul visurilor din acești ani tineri, cînd voi fi și eu un blazat față de publicistica noastră, voi rămînea și eu rece și filozof”. Nu este însă prea sigur de o asemenea metamorfozare adăugînd un „Poate” și, mai departe: „Păcatul meu este că n-am răceala despre care vorbești, și nu știu de o voi avea...”

Așadar, un Sadoveanu intempestiv, cu reacții imediate, vijelioase? Tăcerea și detașarea olimpiacă care vor deveni caracteristici revendicate automat de numele lui Sadoveanu presupun oare faze preliminare de eforturi și decantări sufletești?

Oricum ar fi — și e cert că pentru a se putea susține o astfel de teză ar trebui să fie luat în considerație un material documentar mai bogat — nu poți să nu fi tulburat cînd afli aceste gânduri de viitor ce distilează adînci amărăciuni ale celui care va deveni patriarhul literelor românești: „Poate n-o să mor înabusit de nemulțumirile și de multe ori de injuriile — de multe ori colportate aici, în capitală — ale confrăților și ale multora alții, cari s-au înspăimîntat de înfiorătoare

Perspectiva sadoveniană asupra vieții este marcată de trăiri vitale și întoarsă spre subiectivitatea sufletului popular. Din unghiul favorit, solidar cu idealul desăvîrșirii de sine al omului comun marile scriitor a evocat stări de inocență, de voioșie și atașament, dar și de deprimare sau dezacord cu lumea.

Ceea ce îi caracterizează privirile întoarse spre realitate este dorința de afirmare plenitudinară în bucurie și tristețe, cu acea nuanță de exuberanță sau cumpătare care sugerează acțiunea inepuizabilă, veșnic reînnoită a naturii. În ea își află locul prielnic de manifestare personajele romantice ale scriitorului, fiindcă numai aici sînt întrunite condiții ca omul să nu se simtă înstrăinat de propria lui structură.

Și, deși visul romantic al acestui personaj colectiv este să-și petreacă existența într-un univers neschimbat, faptele îl silesc să se adapteze, să se supună devenirii istorice și să realizeze punți de contact cu tendințe situate uneori la antipod. Organizarea psihică a personajului colectiv primește astfel întipărirea situației social-morale dar și re-flexiile idealului său temperamental romantic. În spiritul acestuia eroul sadovenian detestă spasmul nepotincios, dar respectă neizbutirile. Vrea să se bucure de prezent însă se lasă mistuit de regrete, e în căutarea comuniunii și sfîrșește adesea în solitudine. Sadoveanu a fixat aici contrastele fizionomiei romantice, le-a ilustrat ca polarități, ținta sa fiind să definească artistic dialectica între instinct și înțelegere, altoită pe trunchiul înțelepciunii țărănești. Ireproșabila noblete a acestei superiorități este voința de a înfrînge izolarea, trîndăvia și lașitatea, de a nu suporta haosul.

Eroul sadovenian, țaran, orășan sau haiduc, are afinități eroice cu viața. Asaltați de toate vicisitudinile cu puțință - cotropiri, calamități, discordii cu urmări nefaste — eroii sadovenieni se baricadează în viață cu un admirabil apetit biologic dar și cu o voință romantică de a trăi deplin, acceptînd și victoriile și înfrîngerile. Epuizarea și saturația — iată condiția sănătății lor. Sadoveanu a reprezentat-o psihologic prin ingenuitatea simțurilor și prin mod trîșant în care eroii își rezolvă în clipa de răscruce problemele, cheltuiindu-se frenetic în răz-bunare, în iubire, în abnegație, în atașamentul față de gîla strămoșească. Etnicitatea acestor personaje e implicată în unghiul estetic din care le privește artistul. Nu e de loc greșit să vedem în numeroasele pagini închinată de scriitor acestor fizionomii productive prin caracterul lor reprezentativ o serie romantică de dimensiuni epice. A. E. Bacovsky a simțit acest adevăr și l-a expus într-o formulare pe care o reținem: „Ca în orice epopee națională dezvoltarea acțiunii are la Sa-

mea producție literară. Poate o să trăiesc să pot cu adevărat lupta și învinge, alături cu oameni cari vor veni cu lumina cea adevărată...”

Dar nu era, la acea dată, M. Sadoveanu „copilul alintat” al lui Nicolae Iorga și al Sămănătorului? După cum se știe, în galeria „povestitorilor de ieri și de azi” îi fixează N. Iorga un loc și tînărului prozator care „din cei douăzeci de ani abia trecuți ai săi, poate vedea o strălucită carieră înaintea sa”. În articolul *Doi povestitori* criticul va încerca să depășească sfera unor caracterizări prea generale (aș spune aerodinamice) și să dea un studiu mai aplicat producției literare de pînă atunci a colegului său din comitetul de redacție. Mihail Sadoveanu este, orice s-ar spune, un scriitor cunoscut, cu tot tacîmul necesar — pentru a ne exprima astfel — inclusiv adepți fanatici. (La începutul anului 1905, un recenzent al *Lucafăurului* — și sub influența mărturisită a Sămănătorului — reacționează violent față de rezervele întîlnite într-un articol despre *Povestiri* și cu aerul ca și cum s-ar fi comis un act de lèse-Majesté, creația sadoveniană înfățișîndu-i-se desăvîrșită, în afara oricăror critici.)

Nu trebuie însă să exagerăm nici în această privință și mai ales să comitem eroarea de a-l privi pe tînărul Sadoveanu sub unghiul consensului unanim al celebrității de mai tîrziu. Aprecierile lui N. Iorga sînt în fond destul de neconcludente (revin mereu termeni din domeniul evaluărilor pur cantitative cum ar fi acela al „belșugului opereii sale”) și, apoi, elogiile literare generoase fuseseră emise și în cazul unui Vasile Pop. (Mihail Dragomirescu va găsi chiar aici explicația malițioasă a transferului scriitorului la *Viața Românească*: „Înjosirea — alăturarea de nume n.n. — este peste marginile permise și Sadoveanu își ia penajii de la Sămănătorul și devine unul din cele mai puternice sprijine ale *Vieții Românești*, fundată de curînd la Iași...”)

Și, în fine, să nu uităm atacurile deslănțuite la adresa lui Sadoveanu de H. Sanielevici, cu o risipă de invective puțin obișnuite în epocă („bestialitate”, suflet „barbar”, „sărac cu duhul”, „wagmistru”, „ordinar cîrpațiu literar” etc., etc.). Vexat, Il. Chendi (el însuși destul de dezinvolt în stil), în articolul: „Cazul Sanielevici (sic!) — Sadoveanu” (*Voința Națională*, 6 decembrie 1905),

doveanu un pronunțat caracter eroic”. Și mai departe: „Armonia acestei generații eroice, grandioasă ei aduc un aer classic în epopeea sadoveniană. Măreția antică, ritmul solemn și grav în care se succed generațiile cum și dimensiunile spațiului istoric în care se proiectează această succesiune sînt tot atîtea elemente clasice în configurația opereii marelui scriitor, după cum romantică este atmosfera legendară care învalie o bună parte a scrierilor lui, tonul de evocare, sau simfonia naturii”¹⁾.

Pentru a comunica acest *sentiment al momentului trăit*, arta lui Mihail Sadoveanu a beneficiat de o privire atîtîdinară. Avînd vocația ansamblului a sintetizat experiența milenară a poporului. Fără a vedea de sus n-ar fi fost posibilă troptata largire a scenei, amplificarea continuă a tablourilor, fulguranta pendulare între extreme, încrederea în puțința individului de a se depăși. Corespondența om-natură, poezia detaliilor, chiar cînd acestea plutesc în aburul amintirilor, se lasă ghicite datorită intensității evocărilor. Tudor Vianu remarcă, printre cei dintîi, că arta descriptivă la Sadoveanu este una simpatetică și tot el asocia acestei constatări a doua, relativă la fluiditatea aspectelor notate de prozator

Impresionismul lui Sadoveanu sporește valențele viziunii sale romantice în măsura în care substituie faptelor imaginea acestora în subiectivitatea povestitorului, cu alte cuvînte ecoul lor dintr-o perspectivă momentană și dependentă. Procedul îngăduie naratorului să îmbrățișeze deopotrivă oamenii și întîmplările și acum, tot T. Vianu sublinia, dintr-un punct de vedere mai înalt, mai degajat de comprimările curente și mai receptiv la farmecul prezențelor misterioase. Ponderea acestora e mare chiar de la debut în povestirile și nuvelele reunite sub titlul *Dureri înabusite*. În peisajul poetic sadovenian răsună astfel de la început un mesaj al fidelității (în omenie) și al protestului îndurerat la adresa schilodirii omului, a transformării lui într-o ființă monstruoasă. *Petrea Străinul* constituie un exemplu probant. Rătăcirile pribegului amintite cu o mare forță de animare a rememorărilor (nu concrete ci cu reflexul lui eteric) punctează întreaga dramă a tînărului trimis la ocnă și ieșit de acolo bătrîn, cu starea de spirit a condamnatului, a cadavrului viu. La fel, în *Cîntecul de dragoste* unde imaginea focului figurează neconștient intensitatea iubirii țiganului Ilie pentru jupîneasa Ana, frageda soție a boierului. Narațiunea e aici întretăiată de însemnări fie intercalate în dialog, fie în comentarii de genul: „Mare foc de mistuire”, „Da, mă arde”, „Umbra castelului cu luminile-roșii”, „Drumul pe care calci e drum de foc”, „Sub cerul stropit cu foc”, „Poiana clocotea ca o apă incinsă”, „Numai ochi adînci, sălbateci, ținteau pe Ana, mistuiți de un foc de moarte. Jupîneasa fu izbită de focul lor dureros”. Chiar rănit de moarte de hanșerul boierului gelos Ilie îndreaptă spre Ana „ochi arzători”.

Intocmea o listă cu expresii excesiv violente pătrunse pînă atunci în limbajul publicisticii și pe care diriguitorul *Curentului nou* tinde s-o îmbogățească — mai tîrziu cînd se vor întoarce moravurilor gazetărești moderne va mai fi posibilă oare o numărătoare? — cerînd să se pună capăt unor asemenea apetituri stilistice echivalente, după părerea sa, gesturilor unei femei „care-și dă poalele peste cap”.

Articolele lui H. Sanielevici — căci sînt mai multe, alcătuint mai tîrziu cuprinsul unui întreg volum; o veritabilă campanie antisadoveniană, — activează asupra prozatorului cu efecte profund demobilizante. M. Sadoveanu se consideră pur și simplu victima unui „asasinat” (scrisoarea către Ibrăileanu din 23 decembrie 1905) și, pînă una alta, în scrisoarea deschisă din *Voința Națională* — pe care o va regreta toată viața — îl amenințase pe critic cu o sfință bătaie. În articolul citat, Il. Chendi intuiște exact substratul celor petrecute, cînd deplîngînd răspunsul „soldătesc”, „scris cu pumnul” al scriitorului, observă: „Așa cum e stilizat însă — răspunsul n.n. — cu acea amenințare cu bătaia, probează două lucruri supărătoare: cît de jos se poate coborî prin pasiune pînă și unul din cei mai buni ai noștri (scriitori n.n.) și cît de puțin de sigur se crede el pe locul ce și l-a cîștigat prin munca harnică și onestă”. Cît de puțin sigur se credea M. Sadoveanu pe locul cîștigat în literatură prin muncă harnică și onestă!

Este adevărat: nu există totuși motive pentru ca lucrurile să fie luate în tragic. Chiar în paginile *Curentului nou* îl va avea ca apărător pe G. Ibrăileanu, fără să mai vorbim de Sămănătorul și de alte ziare și reviste aflate în orbita acestuia de influență. (*Voința Națională* va publica un șir de articole sub pseudonimul cunoscut de Evan — „Curent nou?”, „Arta și morala”, „Morala d-lui Sadoveanu” ș.a.) Dacă vom mai arăta că și Eugen Lovinescu și Mihail Dragomirescu se vor desolidariza, în varii moduri, de aprecierile enorme sub latura lor pățimaș-subiectivă ale lui Sanielevici, va reieși limpede cît de singulară era, în fond, vocea respectivului autor al „tabloului sinoptic” în cîmpul publicisticii noastre.

Între toate celelalte adevăruri critice se remarcă — prin viziunea larg comprehensivă și forța persuasivă de analiză — studiile lui G. Ibrăileanu.

Participarea la fluxul istorisirilor colorează relațarea, mai mult, dă fluidului mental prospețimea și tensiunea instantaneului. E o trăsătură romantică, această participare la cursivitatea epică prin care emoția se intersectează cu datele obligatorii ale expunerii după ce, mai înainte, îi infuzase o undă de șoc.

Lirismul de un tip special, atît de izbitor în *Dumbrava minunată* se regăsește în proza de evocare. Structura acesteia deși aparent narativă este cel mai adesea poetică, realul confundîndu-se în fabulos. Povestirea devine transcrierea datelor obișnuite într-un alt alfabet, muzical și subiectiv. Const. Ciopraga, exeget bine cunoscut al opereii sadoveniene, amintește de transpoziții, știindu-le sub vraja muzicii: codrul palmodiază, muntele îngîna melodiile, apa și piatra cîntă. Poet al miraculului și rapsod, Sadoveanu vede universalul sub speța epopeului, ca o strategie simfonică de anvergură, fără dubii, efectele sonore combinate cu efectele luminii, colaborează la sondarea mai completă a lumii.

Sigur că accentuînd magnifică înflorire a naturii omul pare subaltern, fiindcă centrul trăirii este divinitatea atotzămislitoare. La început Sadoveanu așează la temelia evocărilor lui intenția picturală și apoi adevărul despre personaje. La aceste caractere se referă Const. Ciopraga cînd ia în discuție primul romantism sadovenian: „Nici vorbă sîntem în plin poem, cu apariții stilizate romantice. Reminșente din povestirile haiducești se împletesc cu sugestiile romantice venite prin filiera Gogol (*Taras Bulba*) și Sienkiewicz (*Prin loc și sabie*). Tînitizați pentru a săvîrși isprăvi extraordinare *Șoimii* sînt, în fond, niște mînciuini frumose cum spunea Gorki despre protagoniștii din *Taras Bulba*. Aventura împinsă pînă la neverosimil se dezvoltă în detrimentul aprofundării etice și psihologice”²⁾. Monografistul reproșează romanului *Șoimii* că deși intriga se preta la o adîncire de planuri ea rămîne abia enunțată. Mai ales conflictul erotic e disproporționat în raport cu ansamblul.

Mai tîrziu, maturizîndu-se, Sadoveanu așează ferm eroul în centrul acțiunii; și nu ca un pretext de isprăvi pitorești ci ca ferment și agent al dramei. Încă din *Vremuri de bejenie* stilizarea romantică face loc abordării ferm romantice a problemei destinului uman zbuciumat și purificat prin suferință.

S-a crezut o vreme, și Tudor Vianu a subscris interpretării, că interesul pentru omul mărunt este o achiziție a realismului. Totuși este de domeniul evidentei că, înaintea lui Maupassant și a lui Anatole France, Hugo a făcut loc omului din popor în ciclul *Mizerabililor*. Nu realismul a dat la iveală caracterele condiției umane ci romantismul iar dovada se poate face și la noi cu „fizilogiile” lui Kogălniceanu și schițele lui Delavrancea. Percepția lumii este pătrunsă la Mihail

Cronica edițiilor

SADOVEANU: „Opere”

vol. 21

Rămăsă timp de trei ani la volumul 20, opera lui Mihail Sadoveanu părea să se fi oprit definitiv în acest punct editorial, dacă, recent, editura Minerva nu ar fi avut fericita inspirație să reia seria *Operele* dîndu-ne al 21-lea volum. Ne găsim astfel în fața unui remarcabil act de cultură ce ne obligă prin valoarea și amploarea lui, să poposim în preajma acestei uluitoare creații, indicînd acum, sumar, cîteva din problemele pe care o viitoare discuție asupra acestei ediții ar putea să le aprofundeze și să le dezvolte. Mai întîi trebuie să observăm că ediția are un caracter „popular”, fiind destinată să grupeze o creație dispartă, să informeze, iar nu să interpreteze. Nu s-a urmărit în ea înregistrarea variantelor,

a deosebiriilor de text și a unei cronologii riguroase, deși notele însoțitoare ale Prof. Dr. Sadoveanu sună plîns pentru moment multe din aceste nevoi. Scopul ei a fost mai degrabă altul: acela de a premerge prin operații prospectoare, necesare un viitor act editorial de proporții oferind, pentru înțelegerea oare, o ediție masivă și cuprinzătoare din opera ilustrului prozator, mergîndu-se în acest sens chiar pînă la despercheria sau fragmentarea unor volume, în funcție de cerințele editoriale imediate. Așa de exemplu ciclul *Povestiri* din acest volum 21 este alcătuit din bucăți dispartate culese din *Fantazii răsăritene*, *Dumbrava minunată*, *Istoria din vînătoare*, *Tara de dincolo de negură*, *Printre gene* etc. Integral

sînt reproduse însă: 44 de zile în Bulgaria, Uvar, Păuna Mică.

Volumul, deși eterogen, face dovada admirabilelor calități de povestitor ale scriitorului. Ceea ce te izbește aici, ca și în întreaga sa operă, este fascinația reală a povestirii, puterea de evocare și de seducție ce se degajă din ea, chiar cînd este vorba de cel mai banal subiect cu puțință. O simplă întîmplare de război (*Fîntina*) sau una de vînătoare (*Mirmidon*) se transformă la el într-o veritabilă confesiune, lirică și dramatică totodată, angajînd un larg front de capacități afective. În majoritatea cazurilor se observă o preocupare deosebită față de formulele introductive sau finale, de mare importanță în stabilirea tonalității evocării, a timbrului ei specific. Uneori adresarea se face direct, într-un stil oral sau dialogic, alături ea capătă o haină epistolară, după care, acțiunea este lăsată să curgă în voie ca un rîu linistit sau înspumant printre albuși.

Aerul de mărturisire ce se degajă din aceste povestiri creează o ciudată intimitate între povesti-

tor și ascultător, un simțămînt de participare și ancajare. Modalitatea o întîlnim chiar în prima navelă care deschide volumul, ea jucînd rolul unui *capitolo benevolentiae*: „Bunule prieten, știu că am luat parte la expediția din Balcani ca locotenent de infanterie. Am avut norocul să străbat o parte din Bulgaria în brigada de avangardă; am ajuns foarte departe, am trecut Balcanii cei mari și m-am oprit cu regimentul meu la o zi de marș la Sofia. Știu că te interesează, ca scriitor, de faptele și întîmplările omenesti și-ți vei fi închipuind că-n zece săptămîni de marș, de oaste și de țară străină, s-au grămădit în mine multe icoane și gânduri pe care ești dator să le cunoști. M-am hotărît să-ți satisfac curiozitatea și să-ți aștern pe hîrtie ceea ce în multe seri, fără șir și fără multă legătură, aș fi povestit într-o odaie liniștită copiilor și rudelor, — dacă aș avea un cămin, dacă n-aș fi singur pe lume!”

Actul povestirii pretinde el însuși un anumit ritual, o anumită ambianță, o anumită dispoziție și stare sufletească, un anumit mod de manifestare

Astfel încât deși N. Iorga este cel care deține meritul întîietății în relevarea talentului lui M. Sadoveanu, G. Ibrăileanu va fi cel care-l va explica pe prozator și-l va consacra propriu-zis în viața literară, creînd un sistem de referințe critice ce-și păstrează actualitatea pînă azi. Nici vorbă, după **Sămănătorul**, **Viața Românească** este publicația ce va juca un rol decisiv în evoluția tînrului și prodigiului prozator, oferindu-i o ambianță stimulatorie (de care se pare că au nevoie chiar și marii scriitori) și consolidîndu-i faima literară în anii de dinaintea primului război mondial.

O cercetare a factorilor care concură la asigurarea celebrității lui M. Sadoveanu ar depăși tema articolului de față. Vom spune numai că această celebritate nu pogoară chiar de la sine, automat — conform atîtor viziuni poetizante — și nu în afara confruntării cu anumite forțe opoziționale. Este cert, bunăoară, că, între cele două războaie mondiale și datorită mutațiilor poduse în optica literară și misticii nouății, uneori este pus sub semnul discuției locul deținut în scara valorică a literaturii de opera sadoveniană (chiar dacă nu totdeauna la un mod direct, frontal). Va trebui ca M. Sadoveanu urmîndu-și cu tenacitate legile proprii ale scrisului său să dea la iveală opere fundamentale iar procesul de pătrundere în lumea cititorilor — impulsional în perioada **Sămănătorului** și a primei ediții a **Vieții Românești** — să fie mult lărgită cu ajutorul neprecupețit al școlii pentru a se ajunge la o recunoaștere unanimă și necondiționată a „regalității” sale literare. (Iar procesul e departe de a se fi încheiat și în zilele noastre.) Firește toate acestea sînt simple afirmații care cer o demonstrație, și pe un spațiu de care nu dispunem aici.

Intorcîndu-ne la perioada de care ne ocupăm, trebuie să remarcăm că cele mai „primejdioase” rezerve față de opera din tinerețe a lui M. Sadoveanu nu sînt cele ale lui H. Sanielevici, cu toată vehemența lor spumegătoare, ci cele formulate cu parcimonie și eleganță de stil de către fostul său coleg de gimnaziu, Eugen Lovinescu. Problema nu e că punctele de vedere critice afirmate în **Epoca** ar fi fost, în principiu, eronate, ci că

Sadoveanu de atîtea valori ale fanteziei încît reprezentarea artistică (sau după expresia lui Tudor Vianu lumea ce ni se lămurește prin ea) nu poate fi aceea a ochiului comun, realist și prozaic, ci a artistului romantic, colorat și sensibil. A unui artist care a știut să distingă în varietatea aspectelor acestui univers facultățile transformatoare ale omului.

Coordonatele din înlăuntrul cărora extrage scriitorul predilecția pentru omul din popor sînt și ele romantice. Semnalîndu-le, Tudor Vianu le atribuie realismului. Din simpla lor enumerare pricepem însă cum stau, în realitate, lucrurile. Trăirea frenetică la nivelul senzorial („ființă cu instincte puternice”) dinamismul („știind să-și croiască singur dest-nul”), pasionalitatea nu mai lasă loc nici unui dubiu. Este adevărat că în tratare se rezervă un spațiu aserțiunii că romantismul promovează, cu osebire, eroi excepționali. Poate în acele literaturi care își rețin cititorii cu isprăvile unor briganzi, sau cavaleri fără prihană. La noi, Mihail Sadoveanu ocupîndu-se stăruitor de țaran făcea efectiv dovadă de independență artistică și de simț polemic atunci cînd îl investea cu virtuți pe care n-a vrut niciodată să le cenzureze. Dealtmînteri, Tudor Vianu, în studiul la care ne-am referit (*Patru decenii de la publicarea primei opere a lui Sadoveanu*) semnală că rareori a fost țaranul privit cu simpatie în operele realismului occidental al veacului al XIX-lea.

Cu o optică romantică asupra timpului și caracterului confesiunii al subiectului uman care ne ia pîrtași la dramele lui intime, Sadoveanu instituie un dialog între conștiința ulcerată și mijloacele regenerării ei. De bună seamă timpul povestit este atras de viitor din trecut) tocmai spre a potența cît mai deplin evocator întîmplările dar și pentru a stabili legătura între trăire și povestire. În acest caz cu cît psihologia este mai puțin pretentioasă (în sensul că nu epuizează valorile acțiunii) cu atît ancheta epică și indicațiile sumare de caracterologie servesc dinamismul și culoarea relatării. În motivul geloziei, de pildă, Sadoveanu a brodat tot felul de variante: În volumul de *Povestiri* din anul 1904 am întîlnit nuvela *Cînteacul de dragoste*. Tot aceiași sferă aparține și nuvela *Cei trei*. Indicațiile psihologice foarte succinte, ne pun totuși în temă: Andrei Tudoran, boier de vîtă veche îl ajută pe Petrea Oarță să se ridice de la condiția lui de razeș la cea de mic latifundiar. De ce? Fiindcă îi iubește soția, suava jupîneasă Ruxandra. La o vîntoare Oarță își ucide binefăcătorul. Este și el pe punctul de a fi înjunghiat de un invitat ce se ține în umbră. Însă încheierea novelă este, deopotrivă, a confidenței tai-

acestea reprezentau un element de opoziție, exprimînd o orientare literară diferită. Un fapt plin de tîlc: în corespondența lui Sadoveanu cu Ibrăileanu, numele criticului transcris în cîteva rînduri cu vîdită antipatie nu va fi cel al lui Sanielevici — care pînă în 1924 nu va conțeni cu bombardamentul invectivelor — ci cel al lui Lovinescu. La 25 ianuarie 1906 — persiflarea criticului cu ocazia prezentării unor informații cerute de Ibrăileanu. La 30 februarie — un apropro străveziu la aceeași persoană trecut în rîndul celor care „fac teorii” la **Epoca** și care pot fi scîrmaniți în voie. Iar la 13 noiembrie, direct vindicativ: „Lovinescu aleargă din redacție în redacție, căci simte tot mai mult nevoia de a fi critic și de a-și scoate un volum care să aibă succes”.

Dincolo de anumite secrete resentimente personale ce vor fi existat, își va fi spus cuvîntul și intuiția prozatorului cu privire la caracterul diferit, și pînă la un punct antagonic, al drumurilor lor literare. Și adevărul e că inaderențele la opera sadoveniană manifestate în perioada interbelică își găsesc justificarea teoretică în critica lovinesciană — cu elogiul prozei urbane, cu bariera de calitate stabilită între proza obiectivă și proza infuzată de lirism ș.a. Perpectivă este cel care recenzînd **Istoria literaturii române, Evoluția prozei**, semnală mutațiile survenite în optica criticului care odată amendase literatura lui Sadoveanu pe

considerente estetice (antiromantismul sămănătorist) iar acum emite judecăți restrictive în numele principiilor sociologice din **Istoria civilizației**... ajungînd să ocupe față de Sanielevici o poziție diagonală de cadrul — acesta mutase unghiul polemicilor sale din planul sociologic-moralist în cel estetic-literar. Se cunosc ulterioarele revizii lovinesciene ca și concilierea din final. Ne oprim însă aici. Scopul nostru a fost, în fond, acela de a urmări cum însăși gloria sadoveniană care părea predestinată din leagăn și aureolată fatal cu nimbul seninătății s-a afirmat și consolidat în cadrul unui proces dinamic din care n-a lipsit confruntarea cu alte orientări literare. Se pare că laurul n-are valoare dacă nu primește botezul luptei (al luptei cu concepțiile altora sau cu propriile șovăielii sau dileme interioare).

Înțeleg astăzi mai bine sensul cuvintelor rostite odată de M. Sadoveanu, la o întîlnire cu „studentii” răposatei „Școale de literatură”, cînd mărturisind că generația sa cuprinsese multe talente dar puține rezistaseră la atacul „valorilor vieții”, insistase asupra multiplelor însușiri pe care trebuie să le aibă cineva pentru a putea birui în literatură: în afara talentului — sănătate, vigoare fizică și, nici vorbă, disponibilități morale, în primul rînd țărje sufletească atît în fața hulei nedrepte ca și a laudei prosteste.

AI. OPREA

În august 1956, la Eforie, cu soția sa — Valeria Sadoveanu

nice ca și a resemnării: „Pribeagul bău paharul dintr-o dată, îl ridică și îl pzi de podele. Cel din urmă! răcni el cu glas mare. Apoi puse mîna pe junghi și se întoarse într-o mișcare fulgerătoare spre Oarță. Nu-i nimica! strigă el oprindu-se deodată, încruntat. După aceea începu să ridă, uitîndu-se la noi, cu ochi rădăciți. N-o să te omor, frate Oarță, nu. Uite o să stăm așa și o să ne uităm unul la altul... Eu pe tine te-am înțeles, dar pe mine nu mă poți înțelege...” (4). Atari personaje sînt niște elementari fiindcă rezolvă brutal, singeros incidentele lor? Nu, ci pentru că se angajează în asemenea incidente cu totalitatea ființei lor, mînați de o pasionalitate devoratoare. Și fiindcă se degajează de prozaica precauție a normei curente și își fac dreptate după o lege a onoarei în care n-au ce căuta reflexiunea, temporizarea sau mila cîtă vreme a fost înjosit vreunul dintre idealurile care li unesc cu lumea. Și totuși, semn că Sadoveanu se depășea pe sine ca scriitor romantic, niciodată fixat în formula unui lirism

fiziologic, stă și faptul că în pictura omului elementar intuiția scriitorului nu este călăuzită restrictiv de norma penetrației naturaliste, de conștii făcute instinctului înjositor. Omul elementar este în același timp pentru Sadoveanu omul eroic. Pentru a-l defini Tudor Vianu a creat epitetul eroico-romantic. Omul acesta, pe rînd spontan și visător, pitoresc și enigmatic, sfios și agresiv, deschis și taciturn, nu încarnează ca la atîția scriitori ai realismului naturalistic „structura umanității ci apoteoză ei”.

Romanticul Sadoveanu l-a nemurit.

Henri ZALIS

- 1) A.E. Baconsky: *Elogiul epopeii noastre naționale în Omagiu lui Mihail Sadoveanu*, Buc., ESPLA, 1956, p. 88.
- 2) *Const. Ciopraga: Mihail Sadoveanu*, Buc., Ed. Tineretului, 1960, pp. 141-142.
- 3) Tudor Vianu: *Figuri și forme literare*, Buc., Casa Școalelor, 1946, p. 196.
- 4) Mihail Sadoveanu: *Povestiri*, Buc., Ed. Minerva, 1904, p. 244.

POESIS

Violeta Zamfirescu

clipă

Ploile nu se mai cheamă,
Sufletul toamnei în aer
Neclintită aramă.
Binele, răul răbdat la încar
S-au împăcat?
Zace risul cu plînsul amestecat.

Commo

clopotul lumii

Sara pe deal, aripi argint oare, coase argint oare,
Bat dureros, în clopotul lumii și trec neholare
Vreme și spațiu, mereu cu mereu strălucire,
mult suflet
Sara pe deal, călăuză pădurii e veșnicu-i umblet.

Sara pe deal, dumnezeiesc se aprind luminările
Stelelor mil, — legănate în aer, blinde cîntările
Lui, — a fost om? A fost lacrima cerului?
Nașteri de gînd

Aud sara pe deal — și cad cu obrazul
în iarbă plîngînd.

Ipotestî

măcar

Păstrează-ți liniștea cîntă-nțeleapta mea, nătinga,
Val, cere leagăn să răzbească hula mării,
Și albi rechini trag de năvoadele pierzării
În dreapta-n stînga-n dreapta-n stînga
dreapta stînga.

Măcar surisul, dragostea ori doină tînga
Să le mai porți pe sus pînă cînd sări în
Săgețile de valuri mai spre dunga
De țarm culoare floare a uitării.

Răbdare om, iubire om, otravă
Băută între prieten, îmi e dor
Din cînd în cînd de-nalta doamnă gravă

Care pe gînd desfășura peste otavă
Pămînt frumos de prea frumos bolnavă
Visînd pe tren-n urma tuturor.

Santa Fruttusa

vîntul de pînze

Case guașe suspendate-n brazi,
Cîntec de floare, păsări colibri,
Pe lacul Commo țiu ci len tin bri,

Și te înforci, și plîngi, cînd o să cazî
În șarpe clopot floare colibri...
Pe lacul Commo țiu ci len tin bri.

Apa delir ademene să stai
Narcotizat în ochi de Loreley,
Ție len tin bri... și nehotarele te strîng,

Unde mă-nțorc, unde să cad, și unde plîng?
Și unde este Joseph Schmidt hohé
Ehóh obraz copilărie risipit,

Ciu len tin bri, ciu len tin bri, ciu len tin bri...
Cine l-a-nțors, cînd a căzut, plîns colibri?
Pe lacul Commo țiu ci len tin bri...

Commo

capri

Albastru fraged și aurîie
De portocali și marea frumoasă
Tiberian își plîmbă în trufie
Ochiul de tîrîă, veche curtezană.

O arunca Tiberius pe sandale,
Cerea jertfelnic sudicei nebună.
La tabla sclavelor imperiale
Coapsele apă de frumoase-n lună.

Cer alanda, vînt andala, val anaqri
Imperatori cad junghiați de propriul jaf,
Prădalnicii diurn apun, mefeu.

Sau visătorii, marî nalvi, și eu
Mai păstrăm ochii de copil, Capri,
Mai alurăm pe aliscafi.

ANACAPRI

El implică în mod obligatoriu o stare apercceptivă specială, așa cum ni se comunică mai departe: „Deci așază-te bine în jilt, fă așa ca o lumină dulce de toamnă să cadă pe aceste foi albe, și începe a ceti tot ce-ți voi spune despre mobilizarea ostiilor românești, despre marșurile grele pe căldurile lui iulie, despre trecera Balcanilor, despre marea nenorocire a Bulgariei și despre fantoma holerei care ni s-a ridicat deodată în față, pe cînd requiemtele noastre se întorceau spre Dunăre și spre căminuri”.

Pe parcursul ei povestirea capătă apoi o putere suverană fiind punctată de cele mai multe ori cu lăceri și reveniri, cu pauze și destînniri semnificative, care captează atenția, o sporesc și o dirijează în sensul deznoamîntului, care se realizează, ca și preambulul, într-un chip tipic sadovenian. O simplă remarcă încheie adeseori o evocare ca un arc de ogivă peste un portal: mărturisire menită să asterne o pecete de tîrnă, o aură de mister peste evocarea dinainte. Artă povestitorului constă în acest caz în prelunqirea

atmosferei de vrajă dincolo de paginile cărții și însinuarea ei în sufletul cititorului. Iată, de pildă, cum se încheie bucata *Verbala* din *Povestiri*: „Acestă istorisire a preasfîntului Narcis mi-a scos-o din întunericul trecutului lumina unei zile de primăvară și sonoritatea unui nume de localitate, la o vîntoare de sitari”. Aceeși situație în *Întuneric*: „Întîmplarea am păstrat-o în mine tulbure pînă acum; văd că n-are explicație și nici nu i-o caut; v-am spus-o fără scop și fără plăcere...”.

Povestirea lui Sadoveanu presupune neapărat un interlocutor, dacă nu un auditor boqat. Din expunerea faptelor, el desprinde uneori o reflecție, o concluzie moralizatoare, o aluzie, la epoca sa (**Babacurli**).

Totodată ea descinde dintr-o lume de legendă și mit și se constituie într-o misterioasă ozmoză de realism și romanticism. În mijlocul unei acțiuni de cea mai pură factură realistă scriitorul operează uneori o infuzie de elemente romantice, între care predilecția spre fantasticul popular ni se pare

definitorie. Faptul poate fi observat în romanul **Uvar**. În mijlocul unor evenimente și personaje reale (după mărturisirea Profirei Sadoveanu profesorul Iacob Melinte e I. I. Mironescu, iar inqinenerul Rohalski, meșterul sobar din Iași, Ribalski), povestitorul introduce dintr-o dată pe iacutul Uvar personaj pitoresc și straniu. Trecerea de la real la fantastic se face aici aproape imperceptibil ca într-un vis în care se șterg contururile dintre lucruri: „Melinte privi în juru-i. Nu știu dacă a vorbit el sau a răspuns fantoma. Se simți înțepat de un fior rece și se gîndi să mai arunce cîteva lemne în sobă. Cum se mișcă, umbra bătrînelului vinător de la Ut se lungi în ciolanele-i reumatice și se înșurubă iar, prin geam în vîșcolul de afară”.

Un anume fantastic folcloric plutește și asupra altor povestiri din recentul volum. În *Întuneric*, cîteva coincidente străni amestecă în mod tulbure destinele unor eroi; în *Dihauia stîngurătății*, teama și obsesia primejdiei din silvă se materializează în doborîrea unei vietăți bizare, nepămînte-

ne: „Atunci a apărut în crengile unui stejar din apropierea mea și pasărea singurătății. Cînd sosise? Nu-i auzisem filituitul aripelor. Părea cenușie; părea enormă și înfoiată. Avea cloot și cu toate acestea nu părea a fi pasere, căci mă privea cu ochi de om. Se lînea pe creangă cu ghiare puternice — și totuși nu era fiară. N-aș spune că îmbrăcămintea ei era de pene; părea un păr sur înfoiat și palpitînd”.

E în toate acestea o poezie a misterului, a pădurii și a muntelui de o atît de copleșitoare vibrație interioară încît salvează de la banal și grătit foarte multe din povestirile sale așa-zise realiste, dîndu-le și o dimensiune și proiecție fabuloasă, mitică. E una din dovezile peremptorii ale artei fără de moarte a acestui colos moldovean, o dovadă în plus a apropierei sale de izvoarele adînci ale eposului popular din care ea își trage sevel.

Mircea POPA